

Tanulmányomban az Orbán Ottó költészetének kiterjedt és összetett asszociációs összefüggései által megképződő emberiség-, civilizáció- és törtélelemnarratívát mutatom be. Orbán versei ismerőinek nem árulok el nagy meglepetést annak előrebocsátásával, hogy az életmű egészéből kibomló logikai összefüggések egésze e téren romlász narratívát rajzol ki – még akkor is, ha a szerző pályája első szakaszát inkább a(z észelvűen, ciklikusan felfogott) történelmi, történelemfilozófiai szkepticizmus jellemezte inkább, mely döntően (végletesen) pesszimista

Nyerges Gábor Ádám 65

„MEGINT ODA EGY ÉVSZÁZAD REMÉNYE”

Történelem, civilizáció és
emberiség képzetei

Orbán Ottó költészetében

értéktelítettségét a pálya hozzávetőlegesen utolsóként megjelölhető, kilencvenes és (csonka) kétezres évekbeli időszakában vette fel. Mindazonáltal, mielőtt megállapíthatnánk, Orbán hol és miben látta „a végzetes hibát”, pár fontos, kiegészítő, árnyaló megjegyzéssel kell élnem, előljáróban.

Orbán „világértő”, –értelmező versei esetében a szubjektív(abb) síkon gyakran a generációs narratíva, a (kvázi-)nemzedéki önkritika és önmagyarázás perspektíváját leltni fel. A generációs szemlélet rendre a naiv, a bohó fiatalság szép eszmék iránt lelkesedő, szertelen múltját és az immáron érett vagy idős korokra kiégett, kiábrándult, adott esetben morálisan kompromittálódott személyek (aktuális) jelenkori állapotait helyezi egymás mellé. Erre a megoldásra még Orbán legdirektebben (napi)politikai versei egyikében, *A dán királyi főszámvevő jelentése a Fortinbras & Fortinbras cég átvilágításáról* címűben is felfigyelhetünk, ez alkalommal nem a saját, hanem egy másik (fiatalabb) generáció meghatározó tagjainak korrumpálódása kapcsán, lásd a vers első sorainak oppozíciós szerkesztését: „az a legleverőbb hogy lehetett volna belőlük akár egy jó kezdőcsapat is / jó időben született újszülöttek / egy új történet első mondatai / a tiszta lap amelyen nem dereng föl a diktatúra vízjele / nem lettek sem azok sem ezek / rókafiak nyomakodtak elő a rókaalyukakból / rókaagyakba való eszmékkel”. Orbán ugyanezt a fajta szembeállítást érvényesíti saját generációja versbéli megtélelései alkalmával is. Példának okáért nézzük meg a *AXX. század költői* című Petőfi-hommage vonatkozó sorait: „Letűnik a színről egy generáció // a nemzedékem Viszi vereségeit / rögeszméjét hogy ő majd igenis segít // a századokon át nem gyógyuló bajon / mert ő a képzelet és a forradalom // pedig csak seggencsúzás önbiztatás mánia / Egyikünkől sem lett isten fia // csak irodalmi sztár vagy népvezér / Bár közben ahogy szokás folyt a vér”.

Fontos megjegyezni, hogy az Orbán Ottó verseiben megjelenő legkülönbözőbb domináns tematikai gócpontok (háború, árvaság, betegség, utazás, szerelem, irodalmi élet, saját művészi tevékenység és hagyomány) mindegyike esetében sajátos alkotói szándék, program fedezhető fel: 66 egyrészt a versekben (s azokkal összhangban prózai műveiben is, valamint egyéb nyilvánosság elé szánt megszólalásaiban) megnyilatkozó énnel kapcsolatban annak egyazon, vers-, kötet- és pályaszakasz-határokon átívelve önazonosként láttatni kívánt törekvése, másrészt pedig ezen beszélő „szellemi eszmélésének”, világnézetének, mondhatni: gondolkodása alakulásfolyamatának is egységes, összefüggő folyamatként beállított, folyamatos magyarázása, kommentálása. E törekvés egyszersmind ráerősít Orbán verseiben a gondolati, logikai, asszociatív struktúrák összefüggéseinek mind sűrűbb összefon(ód)ására.

Orbán utolsó pályaszakaszáig a borús-szkeptikus történelmi víziókat rendre a túlélés-remény fogalompárjai, tehát a humanitásba, az ember(iség) jóra (is) való (gyakran öntudatlan) törekvésebe, illetve az egyes ember „csodára” való (művészeti, tudományos, gondolati) képességébe vetett hit (gondoljunk csak „a költészet hatalma” orbáni fogalmára) árnyalta-ellenpontosza. A remény, melyben Orbánnál rendre (különösképpen utolsó pályaszakasa során elterjedt önminősítésével szólva) „futóbolondok” hisznek, fogalmi helyiértékét tekintve azonban fokozatosan megváltozni látszik a szerző gondolkodásában. Orbán Ottó korábbi verseiben (éppen az orbáni ironikus, többperspektívájú szemlélet felől nézve) a remény *legalább annyira* iluzórikusnak, naivnak és értelmetlennek tűnt, *mint amennyire* „köznapi csodának”, a benne való hit pedig illetén értelemben *egyaránt* tűnt föl megalapozatlannak és *mégis indokoltnak*: „A gyöngye láng mégis tovább pislákol? / Az örült, kiirthatatlan, közép-európai »mégis«...”, aminek alapja, hogy „az élet bölcsebb, mint maguk az élők” (*Halott barátaihoz*). Ezzel szemben a későbbi versekben mind többször s e korábbi kétoldalúságot mindinkább az értelmetlen naivitás felett érzett csalódás irányába eltolva konstituálódik e „mégis”¹ fogalmi értéke. Az iménti idézet lelőhelye, az 1987-es *A fényes cáfolat* kötet érdekes részfolyamatát reprezentálja e lassú elmozdulásnak, hiszen egyszersmind már az alábbi, letargikus hangvételi, csalódott-kijózanodott szólamot is magában foglalja: „A világot akartam megváltoztatni, / a képek forradalmától a forradalom képeit reméltem, / mint a századelő művésze és maga a század: / a hidat az eszme és a tett között, / melyen át nemcsak a történelem vonul a jövőbe, / fölégetve a visszavonulás útját, ahogy szokta, / de az ember örökebb tudásszomja is, / [...] / [...]... Hidak? / Többnyire hadseregek vonultak rajtuk, a technika / fémszelvény-potrohú skorpiói. S a vers: felhőhabcsók-sütés / egy nemzetközi cukrászversenyen...” Az *Oklahoma aranya* című vers második versszakában jut el e gondolatmenethez,

melynek relevanciája szempontjából korántsem lényegtelen a mű felütésében körvonalazott kiindulópont: „Mi kápráztatja szemünket a mélyülő sötétben? / Az esztelenül cikázó pillangó, a remény?” Ahogy az imént idézett, hosszabb szakaszában, úgy az első versszak vége felé is lényeges állítással él a vers a történelem Orbán gondolkodásában ekkortájt egyre nagyobb 67 érvénnyel uralkodóvá váló szemléletéről, melynek irányvonala, alakulása, míg *színleg* előre mutat, valódi progresszióra nem képes, csupán felszínes módon elfedni törekszik a tényleges progresszió hiányát, az egy helyben állást: „Már nem segít rajtam, hát láthatom / munkája közben a változás őrjüngő démonát: / föl-le görögni a kontinenseket, az újdonságok romkertjét, / a kút mélyéről eltűnő időt. S hogy minden marad a régiiben”.

Orbán Ottó történelemmel kapcsolatos felfogását több konkrét tényező is befolyásolta, melyek közül két közvetlenebb hatást kifejtő momentumot érdemes meghatározóbbként kiemelni: egyrészt a globális (amerikanizálódó), ipari, vadkapitalista piaci viszonyok mentén szerveződő fogyasztói társadalmi modell térnyerését² (és, a rendszerváltozás utáni években, magyarországi meghonosodásának számos hátulütőjét, kiábrándító, csalódást keltő megvalósulási módját), valamint az e kort szellemileg keretező, „posztmodern” filozófia Orbán szerinti nagy fokú és kártékony dominanciáját.

A történelem észelvű, ciklikus szemlélete, egyszersmind a történelem mint az (egyéni) ember iránt részvétlen erő munkálása az Orbán-költészet kezdeteitől fogva jellemző a szerző felfogására. Orbán szemléletében (nem előzmények nélkül, de döntően) a kilencvenes évek lírájáig elsősorban ember és történelem viszonyának adott beállítása, tételezése volt az, ami a történelem egyik-másik verséből kiolvasható szemléleti irányát döntően befolyásolta: amennyiben adott versben éppen az ember(ek tömege) által, egyénenként jellemzően passzívan megélt, de csoportosan már aktívan alakított történelemről (például: „nem rejti könyvekbe telhetetlen természetét / mint az eszmék véretől vörös történelem” – *Hóesés Bostonban*), avagy az egyéni ember sorsát végzetesen alakító, befolyásoló, megváltoztató történelemről („És nap felé fordított arcukon szerelmük, / az együgyű és fényes fáraó-maszk, dactól csillogott. / Aztán már mentek is vijjogva a Csont Üdülő felé. // Nyomukban a szél a századok-közt-lapozást elúnva / nyekergetett egy nyitott ablakot” – *Nyár a tavn*) beszélhetünk.

A történelem ciklikus képzete gondolkodási, filozófiai, akár (nem kevésszer) egészen konkrétan irodalmi irányvonalokról, „trendekről” szólva is, többnyire vegyes értéktársítással árnyalja a versek összképét: vissza-visszatérő gondolata Orbán Ottónak például a „posztmodern” „divatjával” (vagy

akár a globalizmus, a fogyasztói társadalom jellemezte korszakkal) kapcsolatban, hogy nem egy civilizációs folyamat betetőzése vagy a korábbiaknál fejlettebb szintje, hanem csak az emberi gondolkodás történetének ciklikus alakulásában egyik csak látszólag új tartalmú, valójában azonban szellemileg „üres” fázisa, mely, megelőző korok megelőző korszellemei módjára, ugyancsak le fog tűnni. (Lásd például az *Egyik oldalról a másikra fordul; él* című kötet *Sírkő és káprázat; a Belvárosi kávéházban* című darabjában: „Az idő makacs újrakezdő, s mindig új hús kell neki az ágyba, / a hadiszamár nyergébe új évjáratok új balekjai – / most ők azok, dadognak és lobognak és lobognak, / hogy szívinfarktust kap tőlük a minisztérium; / nyelvükön tilalmas szavak, mint piacgazdaság és demokrácia, / szemükben a káprázó összefüggések jövőidejű délibábja, / miközben túl az ablakon egy sivatag szikrázik körülöttük, / a nyomorult jelen, a csak emléknek szép hatvanas évek”.) Ez a felfogás más történelmi „csalásokra” és „rossz időszakokra” nézvést is reményteliként tűnik fel, például: „Csak álltunk és néztük: ez az igazság. Csalástól tündököl történetünk, jöhet az újabb időszámítás” (*A kis történelem*). E szemlélet, mely a fenti kontextusban pozitív kicsengéssel munkál Orbán verseiben (hiszen fenntartja az újrakezdés lehetőségét), természetesen teret enged a semleges („rideg történelem”), illetve negatív (a tehetetlen és – bizonyos értelemben „ártatlan”, kiszolgáltatott egyénnel szemben – fenyegető, kiszámíthatatlan történelem) vetületeinek is, például: „a történelem vulkán / és gyomrában a megválaszolatlan kérdések lávája izzik / és megválaszolatlan kérdés az is hogy meddig / a természetnek nincs erkölcsi érzéke” (*Az alvó vulkán*).

Mint látható és a legtöbb fent idézett példából is kitetszik, Orbán ciklikus-cinikus szemléletében a történelem folyásának „önmagában” nincsen (egyértelműen pozitívként avagy negatívként megítélhető) egységes, teleologikus értelemben vett „iránya”: „De a sors szikár nyomorát nincs mód fejlejteti; / a háborút nem az istenek kezdték. Sunyi farkasfajzat / lakja a történelmet, az orra uborka, krumpli, répa, / egész kertészet; a homloka szűk; szemében a fény / vizenyős kocsonyává hűlt, s csak főzze föl újból a fájdalom, / undor a könnye is: fölszárad, nincs tanulság. Ő az idő” (*Földsziget*). A történelem menetének megítélését mindig adott aktuális avagy az épp adott jelen felől, visszamenőleg értékelő ember vagy emberiség perspektívája alakítja, elsősorban a megélt jelen szempontjából.

Vélhetően épp ennek az aktuális jelentapasztalatnak a korábbiaknál is sötétebb (csalódottabb, keserűbb és kiábrándultabb) színezete az egyik döntő indoka annak, miért is változott meg a szerző odáig való értékítéletében döntően semlegesként jellemezhető felfogása a pálya „kései” szakaszában. Ekkortól, a kilencvenes évek lírájától figyelhető meg Orbán Ottónál egy immár részlegesen (és döntő részletében) módosuló történelemszemlélet

fokozatos térnyerése, majd (utolsó köteteiben) szinte teljes dominanciára emelkedése is. E „részlegesen teleologikus” szemlélet szerint a történelem ciklikus működésének igenis van, méghozzá negatív irányba tartó „menete”. Nézzük csak meg *A keljföljancsi jegyese A Nagy Ábránd* című versének következő két szakaszát, melyben „a reményről” még mindig szó esik, 69 azonban az azt mint (Orbán kedvelt és saját gondolkodására előszeretettel – rendre nem vagy nem egyértelműen negatív értéktársítással – használt kifejezésével) „rögeszméket” hangoztató (ismételten) *bolondként* lefestett személlyel immáron nem feltétlenül vállal egyértelműen kiolvasható közösséget a lírai beszélő: „A történelem körbe jár. Az őskeresztény / pártsejtekben modern mozgalmárt gyúr magából a római polgár, / bár föld alá még katakombákba vonul. S bírhat-e újkori eszmény / rettenőbb rendőrhatalommal az Inkvizíciónál? // Szebb jövőnk persze fényesen forog csillaga tengelyén, / mindig lesz száj és szándék, hogy a refrént újra mondja – / ha nem az ész, az ösztönök, ha nem te, én / vagy a rögeszmék más bolondja”. E szöveghelyen már tettenérhető Orbán Ottó gondolkodásának (ilyen értelemben) átmeneti(ként is értékelhető) szakasza, melyben a cinikusan ciklikusként szemlélt folyamathoz immáron a jövő prognosztizálása terén is erőteljes, gúnyos kétely fogalmazódik meg. Nem véletlen, hogy, mint Dérczy Péter is rögzítette, „[T]öbben is hivatkoztak arra, hogy Orbán alkotóidejének utolsó periódusában a képalkotásban, a hangvételben és világképe sötétén látásában közeledett az öreg Vörösmartyhoz”.³ (Ez egyébként egy Orbán által is, akár az *Előszó–Utószó* versallúzió megalkotásának igencsak hangsúlyos diskurzív gesztusa által hivatkozott párhuzamosság.)

Az innentől kibomló orbáni, világméretű, történelmi léptékű civilizációs romlászórájának karakteres versei két 1992-ben megjelent kötete (*A keljföljancsi jegyese* és az *Egyik oldaláról a másikra fordul; él*) nyitódarabjai, *A birodalom alkonya* és az *Óda a közemberhez*.

Nézzük meg utóbbiból a korszak lefestését, majd előbbiből az „összedőlni készülő világban” a művészet lehetőségeire vonatkozó citátumot: „A római rom fölött, ahol lakom, a posztmodern világban / a fényes polip, a tévé hírekkel kábítja áldozatát – / hogy kiszívhasssa a látóidegen át az agyvelejét... / Kékesen hunyorog Budapest millió ablakszeme. // Ez itt Közép-Európa. Minden inog. S az ingatag közegben / ingatag tömeg tolakszik az ingatag jövőbe, / bár minden nemzedékben akad egy-két tántoríthatatlan őrült: / szemükben lázasan csillog a rögeszmés *Nem alkuszunk*”, illetve: „Korszakos bajt nem gyógyíthat személyes érdem. A jámbor hülyeség, // hogy költészettel akartam hatni krokodilokra – / csak úsztak a híg moslékban, és nem emelték ki fejüket a hétköznapokból, / apró szemükből süttött a filozófiájuk, / hogy ez, ami a fogunk közt van, ez a miénk, ezt megzaboljuk, és //

szarunk rád és kiérlelt stílusodra, haver, / mert hiába szövegelsz itt, ha magad is csak a fölgújtott olajkutat // és a lángoló országok fekete füstjétől pislogsz. / Ki tagadhatná, hogy vétkem a természet ellen való? / A nagyságrendek logikáját akartam megtörni, / verssoraimmal dúcolva
70 alá egy összedőlni készülő világot, / mely nem hagy maga után mást, csak egy paradoxon porkupacát, hogy // a törpék közt a nagy még mindig kicsi”.

E két sokat idézett szöveghely alapján az Orbán egész ekkori alkotói időszakára jellemző korszakjellemzést kapunk: „támpontok”, morális alapértekek nélküli, bizonytalan és filozófiai „paradoxonok” szervezte időszak, melyet manipulált, asszertív önérvényesítésre képtelen, „elkábított” emberek tömegei népesítenek be, akiknek (például) a magaskultúra befogadására való igényük éppúgy hiányzik, ahogyan a szellemi hozzáférés, a befogadás alapfeltételei is.

Fő kérdésünk azonban továbbra is az, hogy (a líra, az irodalom, a művészet „árfolyamesésén” felül) Orbán Ottó költészetének okfejtéseiben mégis mitől készül összedőlni ez a bizonyos sorokkal aládúcolt világ, illetve hogy az orbáni történelemfelfogás szerint miben áll és hol következett be az a bizonyos, ehhez vezető, végzetes „hiba”?

Ezen a ponton érdemes visszakanyarodnunk *A XX. század költői* című vers⁴ generációs narratívájához. Mint Tarján Tamás fogalmazott elemzésében: „Önmagát elszalasztó, vétkes, ki nem teljesítő nemzedék tagjaként szólal meg a versbeli alakmás, aki részint magukat hibáztatja a kudarcért, »a füstölgő vereségért«, részben (a címmel, a XX. század időmeghatározásával nyomatékosítva) a kort okolja”.⁵ Az időbeli, ok-okozati összefüggés egyértelműnek látszik: az első kötetét 1960-ban megjelentető Orbán Ottó – bár maga is gyakran (szellemi, illetve irodalmi életbeli szocializációs tekintetben) társtalanként állította be magát,⁶ a végül maga által is kudarcba fulladt törekvésként értékelt Belvárosi Asztaltársaság egykori tagjaként, fiatal értelmiségiként magát és társait is a társadalmi realitásokkal szemben naiv, ám jó szándékoktól vezérelt gondolkodóként-művészként értékelte legtöbb visszaemlékezésében; ezen gondolatmeneteit, utólagos visszaemlékezéseit minden esetben a keserűség, a csalódottság hatja át a társadalmi, világnézeti, politikai megosztottságokon felülemelkedni szándékozott, de hosszú távon fenntartani nem tudott értelmiségi műhely feloszlásával, szétszéledésével kapcsolatban.⁷ (Lásd például: „Hát ez visszahozhatatlan. Visszahozhatatlan a fiatalság, visszahozhatatlan az az egész gondolkodás. Ma már nemigen tudnék háromnál többet, vagy maximum négy embert ezek közül úgy összehozni, hogy ne essenek azonnal egymás torkának, vagy egyáltalán leüljenek egy asztalhoz”).⁸ Nyilvánvalóan túlzás volna azt állítani, hogy a fent vázolt csalódásélmény lenne az egyedüli vagy akár csak domináns eleme

is Orbán történelmi léptékű, civilizációs pesszimizmusának, kudarcnarratívájának – azonban ugyanilyen mértékű túlzás lenne elvitatni, hogy a szabad és felszabadult („szekértáborokon” átívelő) gondolkodás és egy (nagyívű művoltában) igencsak átfogó szabadságeszmény által vezérelve szerveződő társaságban, (jelentőségét tekintve nagyszabásúként megélt) 71 értelmiségi vállalkozásban vállalt személyes szerep, az ennek csődjében szerzett, személyes tapasztalatok megléte ne formálta volna Orbán Ottónak az értelmiségi szerepvállalással, annak gyakorlati lehetőségeivel, az ezek fényében újraértelmezendő identitással – és ezek mentén a (teoretikus) értelmiségi „világjobbító” gondolkodás esélyeivel kapcsolatos, növekvő szkepszisét.

E változás, cinikus pesszimizmusból rapszodikus-tragikus civilizációs (szellemi) apokalipszisképzetig vezető folyamat második szakaszának szemléltetésére szándékoltan nem Orbán Ottó legutolsó verseinek köréből hozok példát – lévén azok hangoltságára a betegséggel való, mind reménytelenebbnek tűnő küzdelem folytonos kilátástalanabbá válásának versekbe íródó tapasztalata, az ezzel összefüggő végességperspektíva is hatással volt. Érdekes megnézni inkább, hogy a már a szerző 2002-es halála előtt tíz évvel megjelent *A kelj föl! jancsi jegyese* bizonyos ez idáig még nem emlegetett szöveghelyein milyen végletesen sötét történelmi és civilizációs summázatok olvashatók.

A korábbi (többé-kevésbé) ilyen témákat érintő Orbán-versekhez képest nagyobb fokú direktiséggel (ám a konkretizáció–elvontság más-más szintjein) tematizál közéleti-közérzeti problémákat a kötet több darabja is. A *Klapancia* éppen a süllyedő kor képzetének részletesebb, árnyaltabb kifejtése által – egyszersmind lokalizálva is, hogy (elsősorban) milyen értelmezési tartományban értendő e romlásnarratíva, alcímében szövegszerűen ismételve (átvéve) a *Himnusz* alcímét: „*A magyar nép zivatáros századából*” –, már felütésében is rögtön „az új kor”-ról szólva: „A lehetőség ezredszer is elvész. / Az új kor embere a firkász és a nyelvész”. A tudomány képviselői, illetve a felelősségteljes államférfi helyébe a felszínes és napi politikai érdekeket szolgáló firkász, a művész helyébe pedig (lásd ehhez Orbán számos más vonatkozó szöveghelyén kifejtve tételezett összefüggést, a „nyelvkritikus” líra, a „szövegirodalom” előretörését minősítve hasonlóképpen) a nyelvész lép, minek eredményeképp „beindul a szőrös ész és parlamenti szót kér”. A vers tehát nyílt összefüggést tételez az „új kor” eszmei alapszerkezete, szerveződése („világképük”) és az aktuális közállapotok ebből következő, méltatlan jellege között: „mint az a majomszarral teli, állatkerti ketrec, / melyet ő elgondolt, s ahol te meggebedhetsz”. Mindezekről a versbeszélő kategorikusan elhatárolódik („Mi közöm hozzájuk?”).

Ahogy a *Klapanciában* is láthatóan elválaszthatatlan logikái összefüggésben láttatik a jelen avagy új „hanyatló” korszak, egyéni sors-életút, valamint világszemlélet és irodalom-/művészetfelfogás, ugyanúgy a kötet más „közéleti” érintettségű verseiben is megtaláljuk (más-más perspektívákkal, arányokkal, hangsúlyokkal és kiemelésekkel, de alapvetően) ugyanezen érvelés- és összefüggésrendszert.

Érdemes akár a sorban következő mű, a már címében is e(zen apokaliptikus) romlász narratívát (játékosan) tematizáló *A Nagy Bummtól a Nagy Reccsig tart, mi az?* esetében is szemrevételeznünk ezt. Az aktuális kor kritikája ez esetben a „rideg” kapitalizáció, a kizárólag anyagi(as) szemlélet totális térnyerése által jelenik meg (az 1991-es keltezésű vers alaphelyzete így, a magyarországi közállapotokra vonatkoztatva, a rendszerváltás időbeli közelsége által még inkább aktualizáló jelleget ölt), melynek fényében átértékelődik az egyéni életút megítélése: „Versekre pazaroltam az életem egy olyan világban, / mely az export-import bővületében élt, / és könnyezni csak az eladatlan készletek láttán tudott”. Az irodalom „rossz időszaka”, fenyegetettsége ismét ezzel összefüggésben kerül elő: „Marxisták, antimarxisták, újkonzervatívok és régiek, / mind egyetértettek abban, hogy a költészet kora lejárt, / láthatjuk, sóhajtoztak, hova juttat a képzelőerő plussz a magfizika”. A következő versben (*Hamlet a képernyő előtt*) Orbán egyik leggyakrabban megverselt irodalmi alakmása, Hamlet szólamából⁹ tudhatjuk meg, hogy pontosabban miben is áll az a bizonyos csőd, melyet Orbán számos (nem csupán e kötetébe került) ekkortájt keletkezett versében a korszak süllyedésének fő okaként azonosít: „Álmodtuk, Horatio, hogy megszakítottuk a láncolatot”. E láncolat pedig a történelem legszégeyenteljesebb, legsötétebb időszakaiban megnyilvánuló embertelenség, vérontás, agresszió, gyűlölet, összességében az ember legrosszabb ösztöneinek megnyilvánulásai sorozataként és megszakít(hat)atlan folyamatoként jelenik meg. E generációs kudarcélmény kiváltó oka az, hogy a láncolat megszakításának elmaradásával az aktuális korszak is folytonosságot mutat a történelem ezen legsötétebb tapasztalataival, melyeknek újbóli avagy folytatólagos föltűnését, meglétét regisztrálja a versbeszélő: „Őszhajú, roncs öregemberek ordítoztak: – Lámpavasra velük! Szemet szemért, fogat fogért! – S az ifjú és hajlékony udvaroncot nem fékezte az ismeretlen érzet, a szégyen; hopp, meglovagolta a bosszúvágyat, és csavaros nyelvvel mérgezett szavak hamispénzét szórta a rokkant koldusok közé...”

A *Hódolat Kassák Lajosnak* című vers lényegében továbbviszi e gondolatmenetet (újfént lokalizálva-aktualizálva ezen univerzálisan is észlelt és láttatott történelmi folyamatot). Ezúttal csak (a megelőző vers belátásaival egybehangzó) felütését idézem: „úrsten de unom ezt a közép-európai szart kavarni / az ördög kondérijában a vaskanalat / mindig ugyanazok a följelentők grófok elvtársak miniszterelnökök / mindig ugyanaz a szemforgatás

köntörfalazás hazudozás / ugyanazok az ezüstnek árult horganyzott bádog mondatok / és a végükön az van hogy kit kell fölakasztani / a társadalom csak a sziklatalapzatot rejtő vékony homoktakaró / ha elkezd fújni a változás szele függönyként fölleben / és láthatóvá lesz ami lényegünk szerint vagyunk / egy nagy család". Ezen „elpazarolt lehetőség” (immáron tá- 73 gabb, univerzálisabb perspektívából szemlélve) *A Nagy Ábránd* című versben is központi szerephez jut: „megint oda egy évszázad reménye”.

A *Keljföljancsi* kötet egy másik vershelyén ismét az egyéni sors és költészet szemszögéből indítja a versbeszélő a gondolatmenetet (a címben is megelőlegezve: *Önarckép a kilencvenes évekből*), azonban a versbéli perspektívatágulás végül Orbán történelemszemléletének (és ebből következő aktuáliskor-megítélésének) egyik legkonkrétabb álláspontjának-indoklásának kifejtéséhez vezet: „Most Róma romjait látom magam körül, s a hun lovashadat, / a nyílveszőktől zúgó ég alatt minden lángokban áll – / láttam már ilyet, tudom, mi következik, / a sötétség évei, évszázadai...”

Végezetül, részben árnyalva az eddigi gondolatmenetet, kitekintés gyanánt, mégiscsak megemlíteném Orbán Ottó utolsó verseinek egyikét, utolsó, még általa összeállított gyűjteménye, az *Ostromgyűrűben* záródarabját, mely a globalista-kapitalista-neoliberális, információs társadalom romlása-fenyegetettsége, visszássága, „a korszak kérdése” általános érvényű és közben nagyon is közvetlen, aktuális élményének megtapasztalását dolgozza fel: *A New York-i Világkereskedelmi Központ két lerombolt tornyára* című verset. A költemény alkalmi jellegét már címének szituálása is jelzi, a tragikus világpolitikai, -történelmi eseményre adott reakcióként értelmezve magát a szöveget. Idézem (refrénjét elhagyva) utolsó két versszakát, melyek közül az utolsó előttiben az aktuális korszak talán leginkább szimbolikussá vált képének¹⁰ felidézése a „földi pokol” apokaliptikus víziójával való megfeleltetés eszközévé válik: „Fölrobban az üvegablak, az acéloszlop megdő. / Öngyilkosok ugranak ki az emeletekről. / A képzelet sem bírja erővel, nem tudja, hogy hol van. / Alsó-Manhattanben, az izzó pokolban”. A vers azonban nem ezzel, a végső kilátástalanság, a korabeli jelenként azonosítható civilizáció szimbolikus, tragikus megsemmisülésének képzetével zárul. Orbán Ottó (utolsó alkotói időszakában) ugyanis, bár történelmi és civilizációs szemlélete mellett emberiségképe kapcsán is az elkomorulás, a kiábrándulás és a növekvő székszis dominál, azonban, ahogyan azt a vers hamarosan idézett utolsó szakasza is látni engedí, egyszersmind egy kevésbé látványos, ám ellentétes hatású folyamat is megfigyelhető. Mégpedig, hogy Orbán még leg-sötétebb végkicsengésű verseinek írása idején is, folyvást igyekezett fenntartani árnyaló-összetett emberiség szemléletét (mint a *Korfordulóban* írja: „félíg

csoda, félig szörnyszülött...”) még nagyszabású, komor-pesszimista történelmi vízióival helyenként logikailag nehezen összeegyeztethető módon is.

Az *Ostromgyűri*ben utolsó versszaka (Orbán Ottó pályafutásának nem hagyatékban maradt szegmense legutolsó sorai – immáron a refrénnel együtt) így szól: „Ha a pokolban is, menti a menthető. / Víz sugarral hűti a lángoló tetőt. / Bárkájában tigris: parazsat őrzött Noé. / Emlékmű a város, egy halott tűzoltóé. // Fut az idő, mint a Duna, partjai közt tova, / Nem tudod, honnan, nem tudod, hova”.

¹ Lásd bővebben: TARJÁN Tamás, *Üzenet a palackban: Orbán Ottó: A XX. század költői*, Bárka Online, 2014. február 17. <http://www.barkaonline.hu/uzenet-a-palackban/3873-uzenet-a-palackban-22> (Hozzáférés: 2023. január 13.)

² Lásd ehhez például a *Szöul az olimpia előtt* című vers 2. szakaszát: „A kapitalizmus halálos ágyát körbeálló, / szedett-vedett rokonság meghökkenve látja, / hogy a haldokló frissen kiugrik az ágyból / és rámenősen tárgyal, vesz, elad, gyártmányt fejleszt, fuzionál... – / Egy kabaréba fizettünk volna be egész életünkkel? / Kérhet-e belátást egy évszázad?: *Elnéztem, bassza meg!* / Vagy el se nézte, és ezért a városért áldozott hekatombát / a szebb jövő rögeszméje? Ez itt a szebb jövő? / Ez a le-hengerlő, gyökértelem Amerika-utánzat”. (Kiemelés az eredetiben.)

³ DÉRCZY Péter, *Között: Esszé Orbán Ottó költészetéről*, Bp., Magvető, 2016, 226.

⁴ Orbán műve és az azt ihlető Petőfi-vers összevetéséért lásd: NYERGES Gábor Ádám, *A fény és a semmi között: Orbán Ottó és Petőfi Sándor versbéli találkozásai*, Tiszatáj, 2023/2. (Diákmelléklet)

⁵ TARJÁN, i. m.

⁶ Lásd bővebben: NYERGES Gábor Ádám, *Az együttműködés mikéntje: A pályakezdő Orbán Ottó helykérésese a hatvanas évek irodalmi életében*, Irodalomtörténet, 2019/3, 257–273.

⁷ Ehhez kiegészítésként lásd az alábbi tanulmány vonatkozó szakaszait: NYERGES Gábor Ádám, *„Ép eszünkkel világítva a sötétben”*: Orbán Ottó viszonyulása a népi-urbánus ellentéthez, Irodalomtörténet, 2022/4, 455–473.

⁸ ORBÁN Ottó, KABDEBŐ Lóránt, *Szín pompás ostrom lángoló házakkal*, szerk., jegyz. NYERGES Gábor Ádám, Bp., Magvető, 2016, 205.

⁹ Ehhez lásd bővebben: NYERGES Gábor Ádám, *A kalandozó kölyök és a vén kalóz: Orbán Ottó Hamlet és Odüsszeusz szerepköreiben*, Látó, 2021/10, 82–96.

¹⁰ Lásd: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Falling_Man

